



**Олена Бородіна<sup>1</sup>**

## ЕГАЛІТАРНА ТА РИНКОВА ЗЕМЕЛЬНІ РЕФОРМИ У КОНТЕКСТІ СУСПІЛЬНОГО ДОБРОБУТУ І БАЗОВИХ ПРАВ ЛЮДИНИ

*На основі узагальнення та аналізу сучасних наукових і прикладних підходів та реальних результатів здійснення земельних трансформацій у минулому столітті в країнах із перехідними економіками розкрито сутність природи ринкової та егалітарної земельної реформи, їх цільових установок та загальноекономічних результатів. Егалітарна реформа основним пріоритетом має швидке зменшення масштабів бідності в сільській місцевості та розвиток здібностей набувачів землі для нарощення їх потенціалу для імплементації у загальносуспільний контекст. Ринково орієнтована земельна реформа ставить за ціль економічну ефективність розподілу ресурсів на ринкових засадах задля забезпечення зростання орієнтованого на експорт виробництва сільськогосподарської продукції. В центрі егалітарної земельної реформи – людина і реалізація її базових прав, у центрі ринкової реформи – економіка. На емпіричних даних земельних трансформацій у КНР доведено, що їх егалітарна природа базувалася на створенні суспільства з рівними можливостями в управлінні та доступі до земельних ресурсів і отриманих від цього матеріальних благ усіма його членами; гарантуванні широкого розповсюдження вигід від сільського зростання для усього суспільства. Наразі Китай – це єдина країна у світі, яка прогресувала від "країни низького людського розвитку" в 1990 р. до "країни високого людського розвитку" у 2018 р. Доведено, що цільове призначення земельної реформи не можна "примітизувати" до простого поділу землі на ділянки для передачі її у приватну власність на засадах вільного ринкового обігу. Гарантування базових прав людини і досягнення суспільного добробуту від земельної реформи досягається не тільки отриманням землі*

<sup>1</sup> **Бородіна, Олена Миколаївна** – д-р екон. наук, професор, член-кореспондент НАН України, завідувач відділу економіки і політики аграрних перетворень, ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України" (вул. Панаса Мирного, 26, м. Київ, 01011, Україна), ORCID 0000-0002-9937-5907, e-mail: olena.borodina@gmail.com



*у приватну власність, а й підкріплення її справедливим розподілом контролю над процесом виробництва. Нав'язування суспільству псевдонаукової концепції, що земля – це товар, який, подібно квартирі, мобільному телефону чи мішку комбікормів, може вільно купуватися і продаватися на ринку на відкритих торгах і це сприятиме нарощенню економічної могутності країни, неминуче призведе до ще більшої поляризації доходів, порушення базових прав людини, а отже – соціальних протистоянь та значних суспільних потрясінь<sup>2</sup>.*

**Ключові слова:** *егалітарна земельна реформа, ринкова земельна реформа, земля як спільне благо, земля як товар, суспільний добробут, базові права людини, контроль над виробництвом*

**Вступ.** З точки зору прав людини земля – це спільне багатство, яке продукує необхідні для виживання засоби: перш за все воду та продовольство, місце проживання та ресурси для рекреації. Вона є гарантом збереження біорізноманіття, здоров'я, екологічної безпеки і місця для життєдіяльності. Вона нерухома, невідновлювальна, і невід'ємно пов'язана з людьми і живими спільнотами. Відповідно до еволюції систем управління і контролю за землею формувалися економічні системи, політичні структури, громади, людські культури та вірування. Тобто земельні відносини є первинними і саме вони обумовлюють зміни інших суспільних відносин і також вони впливають на природне середовище існування людини і всього живого на планеті.

Саме з цих причин протягом усієї історії людства земля розглядалася не лише як фактор виробництва, а й як унікальне соціальне благо для її власника: безпечна форма збереження набутого, отримання соціальних та політичних переваг, простір для проживання і забезпечення сімейного продовольчого суверенітету. На відміну від інших виробничих фондів, земля, що тривалий час перебувала у приватній або спільній власності (зокрема власності громади), є майже священною і, за винятком надзвичайних ситуацій, що спричиняють продаж землі, вона зберігається як своєрідний сімейний або родовий спадок, а саме – неліквідний сімейний актив [1].

**Постановка проблеми.** Перерозподіл землі для відновлення прав людей обумовлюється ідеологічним контекстом, вимагає політичних рішень та супроводжується певною суспільною напругою. Одними з вирішальних аргументів тих, хто контролює земельні відносини в країні з метою привласнення рентних надприбутків, для подальшого зволікання із справедливим перерозподілом земельних ресурсів на користь тих, хто їх обробляє, є такі: недостатня кількість землі для надання усім бажаним сільським мешканцям і економічна недоцільність парцеляції землі

---

<sup>2</sup> Публікацію підготовлено в рамках виконання наукового проекту "Просторова справедливість у землекористуванні для сталого розвитку сільських територій" (державний реєстраційний № 0121U108142).



на маленькі ділянки. Проте одна з найбільш обмежених у сенсі землезабезпеченості країна – Китай – провела у ХХ столітті чи не найуспішнішу в світі егалітарну земельну реформу.

У Китайській Народній Республіці (КНР) станом на 2020 р. зосереджено лише 6% від загальної земельної площі суші та 19% світового населення (1,4 млрд осіб) [2]. За даними ФАО, загальна площа країни становить 956291 тис. га, земельна площа – 938821 тис. га, площа сільськогосподарських угідь – 527753,9 тис. га, площа лісів – 212459,9 тис. га [3]. Рілля становить близько 13% загальної площі (121,5 млн га), оскільки більша частина країни покрита крутими горами, кам'янистими пустелями або сухими луками.

Сільськогосподарські угіддя перебувають у колективній власності та видаються фермерам невеликими ділянками в оренду. За оцінками, китайське сільське землекористування нараховує 1 мільярд земельних ділянок, якими володіють понад 200 мільйонів сімейних фермерських домогосподарств [4].

Егалітарна природа земельної реформи в КНР базувалася на створенні суспільства з рівними можливостями в управлінні та доступі до земельних ресурсів та отриманих від цього матеріальних благ усіма його членами. Вона гарантувала широке розповсюдження вигід від сільського зростання [5]. Постійне удосконалення і зміни у земельній політиці Китаю є дзеркальним відображенням змін в ідеологічній спрямованості правлячої Комуністичної партії (КПК), яка на певному етапі розвитку країни поступилася ідеологією на користь суспільного добробуту. З кінця 1970-х років земельна політика здебільшого керувалася міркуваннями економічного розвитку, а не соціалістичною ідеологією [6]. Відтак, беззаперечним успіхом є той факт, що в результаті земельної реформи багаточисельне сільське населення в Китаї нагодоване, одягнене, розселене, має доступ до медичних послуг та освіти.

Досвід земельних трансформацій у Китаї довів, що суть земельної реформи не можна зводити лише до поділу землі на ділянки для передачі її у приватну власність; кінцева мета реформи полягає у справедливому та реальному розподілі контролю над процесом виробництва. В Україні земельні трансформації на етапі отримання незалежності у 90-х роках базувалися на відновленні прав селян на землю, що була експропрійована у них у процесі колективізації. Землі колективної власності були розпайовані (розподілені) серед тих, хто її обробляв. При цьому далі державна аграрна політика створила умови для того, щоб контроль над процесом виробництва перейшов до великого капіталу позааграрного походження, який, поступово нарощуючи свою економічну владу, отримав доступ до впливу і на державну політику загалом, і на регулювання земельних відносин зокрема. Результатом цього стало те, що до 2010 року за допомогою різних механізмів до 80% приватних земельних ділянок<sup>3</sup>, які селяни отримали у процесі паювання землі, практично перейшли під контроль крупного капіталу. Щоб запобігти тому, аби ці

<sup>3</sup> Оцінювання проведення земельної реформи в Україні за результатами 2010 року», виконане в рамках Проекту Світового банку "Видача державних актів на право власності на землю та розвиток системи кадастру". URL: [http://old.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/publish/printable\\_article?art\\_id=244324948](http://old.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/publish/printable_article?art_id=244324948)



землі не перейшли у власність останнього, в Україні у 2001 р. запровадили мораторій на купівлю-продаж земель сільськогосподарського призначення. Мораторій, який запроваджувався як тимчасовий захід, подовжувався у наступні роки, оскільки Україна не мала відповідного законодавства, державних програм сільського розвитку і підтримки фермерства, державного земельного банку та інших спеціалізованих сільських інституцій, а також земельного кадастру і оцифрованих даних для його наповнення тощо. Відкриття вільного ринку сільськогосподарських земель в Україні стало однією з умов співробітництва з МВФ та Світовим банком (СБ), виконання якої Україна відклала майже два десятиліття. У 2020 р. учергове Міжнародний валютний фонд (МВФ) вимагав дозволити в Україні вільний продаж земель сільськогосподарського призначення.

Світовий банк обґрунтовував вигідність створення вільного ринку землі в Україні; за його оцінками, скасування мораторію принесе економіці України 0,7–1,5 млрд дол. США щороку. За словами директорки СБ у справах Білорусі, Молдови та України Сату Кахконен, "Розрахунки, які ми робили, свідчать про те, що Україна може підвищити своє зростання на один або два відсотки на рік, окрім основного зростання, у разі запуску ринку землі. Однак це дуже консервативні показники, тому що буде ще багато супутніх позитивних моментів".

(URL: [https://zn.ua/finances/kitay-kotoromu-vse-malo-327200\\_.html](https://zn.ua/finances/kitay-kotoromu-vse-malo-327200_.html))

У відповідь на це 31 березня 2020 року Верховною Радою України було ухвалено Закон "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу земель сільськогосподарського призначення", за яким з 1 липня 2021 року ринок землі відкривається, незважаючи на відсутність елементарних інституційних умов захисту базових прав людини на гарантування суспільного добробуту в умовах таких кардинальних суспільних змін.

Якби Україна після першого кроку земельної реформи – паювання землі крупних сільськогосподарських підприємств і її передачі тим, хто її обробляв, у 90-х роках минулого століття за прикладом Китаю зробила наступні кроки і створила інституційне середовище для справедливого та реального розподілу контролю над процесом виробництва тим, хто працює на землі, вочевидь українська реальність сьогодні була би зовсім іншою. Емпіричні докази цієї гіпотези можна отримати з дослідження китайського досвіду земельних трансформацій.

**Метою статті** є узагальнення та критична оцінка науково-прикладних підходів до проведення земельних трансформацій країнами з перехідною економікою на основі порівняльного аналізу егалітарних та ринкових підходів до земельної реформи та оцінювання її результатів з точки зору забезпечення прав людини та формування загального суспільного добробуту.

**Методологічна рамка дослідження.** Теорія, політика та практика земельних трансформацій у XX столітті відзначаються діаметрально різними підходами до перерозподілу земельних ресурсів та формування аграрних систем. Ці підходи стосуються ролі та впливу держави та ринку в регулюванні земельних трансакцій та аграрних трансформацій. В історичній ретроспективі тут простежуються два різновекторні напрями, які послідовно змінили один одного.



Переломними у цьому сенсі вважаються кінець 70-х – початок 80-х років. До цього періоду у політичних підходах перевага надавалася державному впливу на процеси земельних трансформацій для гарантування справедливого суспільного добробуту, а у пізніший період ринок було проголошено найефективнішим механізмом розподілу землі та регулювання соціально-економічних процесів на селі.

Із середини ХХ століття після закінчення Другої світової війни та подолання колоніальних режимів лідери більшості країн, особливо тих, що здобули незалежність, вважали першочерговим завданням економічного розвитку подолання негативних наслідків колоніальної політики землеволодіння. Земельні реформи були викликані глибоким невдоволенням крайніми проявами бідності корінного населення, поглибленням нерівності та соціальною нестабільністю, зумовленою політикою колоніалізму. Ці реформи мали велику спільну мету, а саме – швидке скорочення масштабів бідності та нерівності поряд із відновленням прав людини, звільненням селян від політичної влади поміщиків та їх монополії на ринках землі та праці. Земельні трансформації того періоду інколи називають "золотою ерою справедливої земельної реформи". В наукових колах вона має назву егалітарна (перерозподільча) соціально орієнтована земельна реформа. "Раннім прикладом рівності, який можна назвати економічним егалітаризмом, є китайська філософія сільського господарства, якою передбачається, що економічна політика країни повинна базуватися на егалітарній самодостатності" [7].

Вибір стратегії розвитку країни на основі егалітарного підходу, який передбачає перерозподіл землі, що перебуває у власності великих землевласників (приватних чи державних), на користь тих, хто її обробляє, безземельних працівників сільського господарства, малозабезпечених селян може відбуватися за наявності рішучої політичної волі. Така воля є втіленням демонстрації потужної прихильності керівництва країни до швидкого скорочення масштабів бідності у сільській місцевості та подолання суттєвої нерівності у показниках добробуту та потенціалів селян як особливого суспільного прошарку<sup>4</sup>.

У рамках такої стратегії перерозподіл землі розглядається як перерозподіл купівельної спроможності та можливостей для розвитку сільського населення. Земельна реформа в цьому випадку виступає своєрідним державним інструментом, орієнтованим на усунення збоїв у роботі ринкових механізмів та руйнацію монопольної влади на ринках землі, праці та кредитів. У цьому контексті земельна реформа підкріплюється відповідними аграрними трансформаціями, які охоплюють значно ширший спектр інституційних та технічних змін, пов'язаних із розширенням доступу до землі, а також низку додаткових заходів, як-

<sup>4</sup> За визначенням Організації Об'єднаних Націй (2018), селянин – це будь-яка особа, яка займається або має намір займатися одноосібно, спільно з іншими, або у складі громади сільськогосподарським виробництвом для задоволення власних потреб та/або продажу продуктів на ринку і яка значною мірою, але не обов'язково цілком, покладається на трудовий внесок членів сім'ї та на інші форми безгрошової організації праці, особливо залежить від землі і підтримує з землею особливий зв'язок.



от: розподіл державних земель відповідно до схем розселення; оформлення права власності на землю; визначення правил оренди; регулювання розміру орендної плати; консолідація дуже дрібних земельних володінь на рівні громад тощо.

З початку 1980-х років у багатьох країнах курс земельних реформ став змінюватися відповідно до проголошеної нової концептуальної рамки земельних трансформацій, яка була схвалена міжнародними організаціями, у тому числі у звіті ФАО "The Future of Our Land: Facing the Challenge" (FAO Report, Rome – 1999) [8]. Основа концепції – ринок є найефективнішим механізмом розподілу землі та засобом нівелювання закономірностей її нерівного розподілу; ринок об'єктивно визначає ефективного власника, який забезпечить найвищу економічну ефективність використання землі безвідносно до гарантування основних прав людини усім членам суспільства. Під зовнішнім тиском низка країн відмовлялася від упроваджуваних програм перерозподілу земельних ресурсів, орієнтованих на соціальну і просторову справедливість та запроваджувала ринкові механізми передачі прав власності на землю в результаті відкритих торгів.

Об'єктивною передумовою таких змін став той факт, що на міжнародній арені виокремилась значна частина країн-боржників (особливо серед країн, що розвиваються), які через тривалий економічний спад нагромадили значні боргові зобов'язання перед економічно розвиненими промисловими державами світу. Зовнішній тиск щодо переходу до ринкових земельних реформ здійснювався кредиторами, які прагнули повернути свій капітал. Їх політика зводилася до того, що країни-боржники не могли отримати нових запозичень без підписання угоди з Міжнародним валютним фондом (МВФ) та Світовим банком щодо повернення боргів на основі тимчасової лібералізації ринку. Країнам-боржникам були запропоновані пакети програм структурної адаптації та реформування економічної політики, що передбачали абсолютну дерегуляцію ринку, в тому числі ринку землі. Зазвичай програми економічної лібералізації та політичних реформ містили як короткострокові програми на кшталт "стабілізації", реформи фіскальної та грошово-кредитної політики, що передбачають скорочення державних витрат, девальвацію та лібералізацію процентних ставок, так і довгострокові, як-от "структурну перебудову", орієнтовану на підвищення ефективності використання ресурсів, у тому числі приватизацію об'єктів державного сектора, та сприяння виробництву й експорту товарів, що користуються попитом. Відповідальність за реалізацію короткострокових програмних документів покладалася на МВФ; впровадження довгострокових програм – на Світовий банк. Таким чином, прийняття країнами-боржниками умов МВФ є запорукою фінансової підтримки Світового банку та надання нових позик країнами-донорами [8].

Обстоюючи такого роду політичні та економічні реформи, кредитори та міжнародні організації авторитетно стверджують, що ринок є найефективнішим механізмом розподілу землі та засобом нівелювання закономірностей її нерівного розподілу. Необхідність виконання положень програми МВФ у частині здійснення девальвації валюти та скорочення бюджету супроводжується



скороченням обсягу державних витрат на комунальні послуги, охорону здоров'я, освіту, соціальне забезпечення, інвестицій у будівництво сільських доріг, розвиток іншої сільської інфраструктури. Натомість такі послуги передаються приватним структурам. Хоча прихильники ринкового підходу висловлюють певне занепокоєння щодо зростання показників бідності, в подальшому вони прогнозують їх зниження завдяки поступовому піднесенню реального середнього доходу з розрахунку на душу населення (на кшталт середньої температури в лікарні).

Для реалізації ринкової земельної реформи активно впроваджуються технічні програми з аграрного кредитування та юридичні процедури з реалізації земельних операцій, які базуються на пануванні приватного сектора, вільного від контролю з боку держави. Малозабезпечені селяни, фермери та безземельні працівники, які мають бажання придбати земельну ділянку, прирівнюються до усіх інших учасників ринку землі. Вони мають знайти продавця, погодити ціну продажу, подолати конкуренцію з боку перекупників і великих землевласників задля отримання кредиту та взяти участь у відкритих торгах на аукціонах з продажу землі. Зрозуміло, що цей підхід є дискримінаційним по відношенню до тих людей, які мають засоби існування від використання землі та місце проживання на ній.

Таким чином два підходи до земельної реформи різняться своїми цільовими установками. Егалітарна реформа основним пріоритетом має швидке зменшення масштабів бідності в сільській місцевості та розвиток здібностей набувачів землі задля нарощення їх потенціалу з метою імплементації у загально-суспільний контекст. Ринково орієнтована земельна реформа ставить за ціль економічну ефективність розподілу ресурсів на ринкових засадах задля забезпечення зростання орієнтованого на експорт сільського господарства. Іншими словами, в центрі егалітарного підходу – людина, а в центрі ринкового – економіка.

Ринкова земельна реформа у країнах з перехідними економіками зазвичай охоче підтримується політиками, оскільки вони, як правило, виражають інтереси правлячого в країні крупного капіталу. Деякі вчені також пропагують "економічне процвітання" від запровадження вільного ринку землі. Серед них є такі, хто не зовсім усвідомлює кінцеві результати таких трансформацій, бо не має достатніх знань і повної інформації про реальні наслідки таких трансформацій у зарубіжних країнах, або такі, хто служить правлячій верхівці чи міжнародним організаціям.

У наукових колах подекуди висловлюється думка про те, що егалітарна земельна реформа є "примітивною"; земля потребує приватизації відповідно до традиційної англосаксонської концепції забезпечення високої ефективності сільськогосподарського виробництва на основі приватної форми власності на землю, пов'язаної з ринком капіталу і зовнішньою торгівлею. При цьому не береться до уваги той факт, що основним ефектом земельних ринкових трансформацій з точки зору сільського населення є зростання беззахисності як у частині відсутності контролю над продуктами харчування, так і в частині втрати



звичних прав на земельні ділянки та можливостей забезпечувати себе та свої сім'ї засобами існування за місцем проживання. Також упускається з поля зору втрата суспільного контролю над безпекою продуктів харчування, їх біорізноманіттям та ціною на продовольство, за якою його купуватиме пересічний споживач усередині країни.

Серед великої кількості країн, які кардинальним чином змінювали систему земельних відносин у минулому столітті, Китайська Народна Республіка була однією з небагатьох, яка вибрала свій власний шлях егалітарних трансформацій, з якого її не змусили зійти численні зовнішні та внутрішні перешкоди і навіть світові фінансові потрясіння.

**Виклад основного матеріалу.** Китай – країна з великою кількістю населення і недостатньою кількістю орних земельних ресурсів. У Китаї, як у ніякій іншій країні, простежується суттєва суперечність між людиною та землею, і, щоб усунути цю суперечність, уряд Китаю за останні півстоліття здійснив низку унікальних земельних трансформацій [9]. Сучасні механізми державного управління земельними ресурсами в країні закладалися в процесі формування системи земельних відносин протягом усіх 62 років існування КНР. У період останніх трьох з половиною десятиліть економічних реформ і політики відкритості (1978–2020 рр.) ці реформи стали настільки гнучкими і суспільно орієнтованими, що й дотепер викликають неоднозначні оцінки багатьох вчених різних наукових течій – від їх категоричного несприйняття до помітного схвалення. "Китай обрав особливий шлях проведення аграрних реформ – було поставлене завдання: не змінюючи суспільну систему, усунути недоліки, які призвели до суттєвих перешкод подальшого економічного зростання країни" [10].

Цей підхід обумовив той факт, що в Китаї земля не є об'єктом купівлі-продажу. У земельному законодавстві КНР практично немає такого терміна, як «купівля-продаж землі» [4]. Система господарювання базується на соціалістичній суспільній власності на землю, що функціонує у двох формах – державної і колективної власності. Відповідно до закону, міська земля, а також надра, водні джерела, моря, ліси, гори, луки, болота та інші природні угіддя належать до державної власності. До колективної власності належать землі в селах і передмістях міст, земля під житловими будівлями селян, присадибні ділянки, а також інші землі на сільських територіях, визначені законом.

У перші роки економічної реформи на селі (1978–1983 рр.) при ліквідації системи «народних комун» і переході до нової господарської системи на основі сімейного підприємства в сільському господарстві було узаконено два різновиди прав на землю: право власності на землю і право користування землею. Такий поділ обумовлювався діючою двоступеневою системою господарювання, що включала колективний сектор та індивідуальний, представлений підприємствами господарствами селянського двору (сім'ї). При цьому право колективної власності на землю перейшло до колективного господарства, а право користування землею – до селянського двору на основі земельного підприємства. Сільськогосподарську землю не можна купувати-продавати. Землю можна



тільки «переуступити за плату» на певний термін. Відповідно до закону переуступається тільки право користування землею. Таким чином, земля в китайському селі перебуває у спільній власності колективу, селяни мають право користування колективною землею на основі договору підряду.

Існуюча система земельної власності та землекористування в тандемі з виваженими аграрними реформами продемонструвала величезний прогрес у досягненні цілей аграрного і сільського розвитку: сільськогосподарське виробництво різко зросло (середня врожайність усіх зернових культур до 1997 р. зросла в 4 рази, врожайність пшениці – в 5 разів, кукурудзи – майже в 4 рази, рису – в 3 рази [10]); сільські галузі поглинули значну частину сільськогосподарської праці, різко впала бідність, а рівень та якість споживання їжі в країні значно покращилися. Система комун була успішно замінена на соціально справедливую систему землекористування, в якій майже всі сільські домогосподарства отримали доступ до землі і, як мінімум, до забезпечення себе продуктами харчування [11]. Понад 95% сільськогосподарських земель було передано мільйонам домогосподарств [12].

У перші роки економічної реформи на селі (1978–1983 рр.) земля передавалася селянським домогосподарствам в оренду на строк до трьох років, у подальшому (до 2020 р.) строк оренди було збільшено до 30 років; наразі передбачається передати землю селянам у довічне спадкове володіння [13]. Кожному селянському домогосподарству надавалось по 3 фені (0,0201 гектара) землі й за ним закріплювалося виробниче завдання – вирощування зерна та овочів. З того урожаю не стягувався продовольчий податок і не здійснювалися закупівлі. Надалі закріплення виробничих завдань і всього обсягу робіт за селянськими дворами стало основною формою господарювання на селі. В результаті нововведення різко збільшилася продуктивність сільського господарства, оскільки селяни самі могли розпоряджатися результатами своєї праці. Внаслідок цього було вирішено проблему голоду, а керівництво КНР відмовилось від видачі продовольства за картками [14].

Запровадження масштабної земельної реформи, в основі якої перебувало відновлення системи сільського господарювання на базі селянських господарств, супроводжувалося стрімким зниженням рівня бідності в країні, оскільки дозволило дрібним селянсько-фермерським господарствам використовувати землю для власного продовольчого забезпечення, а надлишки продовольства вільно продавати на ринках. У результаті земельних трансформацій земля стала доступна для всіх соціальних груп. Для задоволення продовольчих потреб сім'ї земля виділялась відповідно до розміру домогосподарства і, в результаті, землекористування середнього домогосподарства було фрагментованим приблизно на 9 ділянок; середній розмір селянських землеволодінь становив близько 0,5 га.

У дослідженні OECD зазначено, що завдяки егалітарному розподілу прав на землю Китай зміг уникнути крупного обезземелення сільських працівників, уразливих до голоду або інших економічних потрясінь [11]. Програма земельної реформи також убезпечила сімейних фермерів від можливої втрати землі,



оскільки регулюючими законодавчими актами заборонялося продавати землю, здавати її в суборенду чи використовувати як заставу.

При збереженні традиційної системи власності в країні реформи в аграрному секторі не допустили формування системи крупного приватного землеволодіння і за умов ринкових економічних відносин допомогли віднайти нові реальні форми для колективного господарювання на землі. Причому нові господарські форми, методи і механізми господарювання виникали зазвичай з ініціативи селян "знизу" – у формі економічних експериментів. При цьому центральний уряд, як правило, не звертав увагу на те, що в ході таких експериментів інколи порушуються чинні правові норми. Навпаки, позитивний досвід вивчався й аналізувався для подальшого законодавчого оформлення і значного поширення.

Земельні трансформації супроводжувалися підкріплюючими заходами у цінній політиці на сільськогосподарську продукцію. Впродовж п'ятирічного періоду закупівельні ціни на фермерську продукцію зросли на 30%, завдяки субсидіям відкрився доступ до використання хімічних добрив та їх постачання стрімко зросло. За цей період доходи селян зросли на 137%, виробництво зерна підвищилось на 34%, а рівень сільської бідності знизився на 22% [12, с. 13].

За результатами досліджень Міжнародного інституту продовольчої політики (IFPRI [15, 16]), земельні трансформації Китаю контрастують на тлі реформ інших країн, де малим сільськогосподарським виробникам приділялася недостатня увага з боку уряду і практично вони були вилучені з ланцюгів доданої вартості. У китайських фермерів був гарантований ринок на основі квот на основні культури за цінами, встановленими урядом, та з можливістю продавати надвиробництво продукції в рамках квоти і реалізації продукції, на яку не було виділено квот за ринковими цінами. Перед початком реформ єдиним покупцем основних видів сільськогосподарської продукції (враховуючи рис) був уряд Китаю. Наприкінці 1970-х років уряд серйозно підвищив закупівельні ціни на сільгосппродукцію із одночасним наданням фермерам дозволу продавати зерно на вільних ринках у міру вичерпання встановлених квот у рамках системи державних закупівель. Так, на противагу багатьом посткомуністичним країнам, Китай запровадив двоетапний підхід, встановлюючи квоти та ціни на продукцію в межах квот із одночасною лібералізацією ринків на продукцію, що не підпадає під квоти, із тим, щоб контролювати ціни на продукцію, яка перевищує розмір встановлених квот.

Другий період стрімкого зниження рівня бідності припадає на середину 1990-х років. Відбулося швидке зростання цін на певну продукцію сільського господарства, зокрема зерно (ціна зросла на 40% у 1994 р. і на 42% у 1996 р.). Водночас уряд зменшив кількість товарів, що підпадають під державні закупівлі, і до 1993 року понад 90% сільськогосподарської продукції продавалося за ринковими цінами [15].

Дослідження IFPRI у сфері китайських трансформацій наголошують, що серед експертів існує однаковість з приводу того, що інституційна реформа, в рамках якої відбулася земельна реформа з орієнтацією на побудову системи

відповідальності домогосподарств (Household Responsibility System (HRS)), стала головним фактором такого значного зростання у сільському господарстві впродовж 1978–1984 рр. За різними оцінками, розміри аграрного зростання Китаю сягають 40–60%. Деякі дослідження доводять, що 49% зростання було результатом HRS і 46% – результатом збільшення використання вхідних ресурсів (зокрема добрив). В іншому дослідженні зазначається, що 78% зростання продуктивності відбулося завдяки HRS і 22% – завдяки зростанню цін. Згідно з ФАО, після 1984 року головним двигуном аграрного зростання стали серйозні зміни у технологіях, зокрема у використанні насіння та вхідних матеріалів, таких як хімічні добрива та іригація. Річне зростання аграрного ВВП коливалось від 3–4% і підтримувалось суспільними інвестиціями у сільську інфраструктуру та у розвиток науки і технологій [17].

Вигоди від нарощення сільськогосподарського виробництва зумовили покращення якісних характеристик трудових ресурсів, які оволоділи навичками до несільськогосподарської діяльності у сільській місцевості. Багато ферм диверсифікували сільськогосподарське виробництво. До 2000 р. сільські несільськогосподарські підприємства (містечкові підприємства) абсорбували четверту частину робочої сили і додали 30% ВВП країни, одночасно ферми отримали майже половину свого прибутку від несільськогосподарських джерел [18]. У подальшому сільські мікропідприємства перетворилися на важливу рушійну силу стабільного сільського економічного розвитку Китаю у період 1980–1990 рр.

Велике значення для успіху у земельних трансформаціях відіграли значні державні інвестиції. Витрати на сільські інвестиції до 1997 року становили близько 19% від загальних урядових витрат. За результатами досліджень IFPRI з використанням даних за період 1970–1997 рр. встановлено, що урядові витрати на сільську освіту мали в Китаї найбільший вплив на зниження рівня бідності та регіональної нерівності, тоді як витрати на аграрні дослідження та розвиток (ARD) найкраще вплинули на зростання сільськогосподарської продуктивності та зниження рівня бідності [15]. Китайська система ARD стрімко розвивалася, і державні витрати на неї постійно зростали; їх обсяг протягом 1981–2000 рр. збільшився приблизно втричі [19]. Також було залучено великі інвестиції у сільську інфраструктуру, особливо в будівництво доріг та в електропостачання для селянських домогосподарств, (до 1997 р. 97% з них отримали доступ до електроенергії).

Поряд зі сприянням проведенню земельної реформи Китай також вдався до прямого підходу до подолання бідності. З 1986 року були запроваджені програми зниження формального рівня бідності, розроблені на основі стратегії "регіонального таргетування" – зниження рівня бідності через розвиток регіональних та локальних економік. Ця стратегія ефективно вплинула на крупномасштабну бідність завдяки розвитку бідних територій і принесла незначні переваги надміру збіднілим. Після 1996 року уряд змінив свою стратегію, спрямувавши її на бідні домогосподарства через уведення такого принципу, як "їжа за роботу".



Хоча наприкінці ХХ ст. сільське господарство і сільська економіка Китаю і зіткнулися з багатьма труднощами, проте змогли зберегти позитивну тенденцію розвитку. Середньорічне зростання сільгосппродукції при зіставних цінах становило 3,5%, зберігалася тенденція стабільного розвитку. Декілька років підряд збиралися порівняно високі врожаї зерна та іншої сільськогосподарської продукції. Так, виробництво зерна в 1995 р. становило 466,62 млн т, у 1998 р. воно досягло 512,3 млн т – найвищого рівня в історії країни. У 2001 р., незважаючи на серйозну засуху і зниження посівної площі, виробництво зерна все ж досягло 452,62 млн т. У цей період за виробництвом зерна, бавовни, рапсу, тютюну, м'яса, яєць, продукції морського промислу та овочів Китай займав перше місце в світі [13].

Висока ефективність сільського господарства у країні зумовлюється підтримкою дрібних землевласників, площа земельних ділянок яких є відносно невеликою. В Китаї нині нараховується близько 220 млн дрібних фермерських господарств із середньою площею земельної ділянки 0,65 га<sup>5</sup>.

Досвід Китаю наочно демонструє, що потужна підтримка держави є вирішальною у сприянні зростанню дрібнотоварного сільського господарства. Китай ніколи не дотримувався вимог "перехідного підходу", який пропугували міжнародні фінансові організації. В цій країні й нині відсутні абсолютно вільні ринки сільськогосподарської продукції. Один із представників Світового банку Мартін Равалліон (Martin Ravallion) у 2008 р. констатував, що успіх у Китаї був би неможливим за відсутності національних установ, призначених для реалізації політики підтримки та здійснення державних інвестицій. На його думку, "досвід Китаю підкреслює важливість поєднання політики, що ґрунтується на прагматизмі та фактичних даних, дієздатних державних установ та потужного лідерства, орієнтованого на подолання бідності" [19], а не на вимоги Світового банку і МВФ.

Таким чином, ключовим висновком слід вважати, що для орієнтації земельної політики на захист прав людей є потреба в ефективних державних інституціях та запровадженні досконалих форм державних інтервенцій, що відповідають національним інтересам. У цьому контексті реформувалася інвестиційна політика; уряд Китаю заохочував політику залучення прямих іноземних інвестицій (ПІІ), яка перетворила країну на потужну економіку, що використовує тільки китайську робочу силу. «В той час, як багатонаціональні корпорації отримували вигоду і збільшували прибутки через зниження виробничих витрат за рахунок нижчої заробітної плати та гірших умов праці, приплив ПІІ став основним чинником, що спричинив безпрецедентні темпи економічного зрос-

<sup>5</sup> За даними UN: Mission to the People's Republic of China from 15 to 23 December 2010 / Office of the High Commissioner for Human Rights, Mandate of the Special Rapporteur to the Right to Food. 23 December 2010. P. 2. Інші джерела містять інформацію щодо середнього розміру землеволодінь фермерських господарств у 0,5 га: Tisdell Clem Economic Growth and Transition in Vietnam and China and its Consequences for their Agricultural sectors. *Working Papers on Economics, Ecology and the Environment*, University of Queensland. September 2010. No.171. P. 16.

тання Китаю. Пов'язані з цим реформи та реструктуризація економіки зумовили появу великих китайських компаній (часто у державній власності), які почали нарощувати свою експансію за кордоном. Якщо 20 років тому до списку "Global Fortune 500" входили лише дві компанії з Китаю, то через 10 років їх було вже 22, а зараз – понад сотню, а три китайські компанії входять до п'ятірки найбільших багатонаціональних підприємств (БНП) у світі» [20].

Звичайно в Китаї є багато невирішених соціально-економічних проблем, зокрема щодо нерівності доходів між міським і сільським населенням, між містом і селом, зловживань у земельних відносинах, масштабного переведення родючих сільськогосподарських угідь у землі під забудову тощо. Предметом широкої дискусії, що виникла в 2004 р. одночасно з початком реформування прав власності, стали проблеми процесу реформування державних підприємств, системи освіти, охорони здоров'я та інших сфер економіки. В ході дискусій, які тривають і нині, гаряче обговорюються проблеми зростання соціальної диференціації, загострення суперечностей між містом і селом, необхідність створення спеціальної системи соціального захисту, особливо щодо сільських безробітних, а також перспектив розвитку сільського господарства і виплати адекватної компенсації селянам за землі, які вилучаються з сільськогосподарського обігу.

Часто Китай критикують за високий рівень диференціації доходів на душу населення. Зараз індекс Джині становить 38,5, а ВВП на одну особу – 16 181 дол. США [2]. Що ж до проблеми забезпечення рівномірного розподілу доходів професор Пекінського університету Чжан Вейін вважає, що соціальна гармонія повинна наставати у міру розвитку суспільства. У регіонах країни, де спостерігаються високі темпи економічного зростання, індекс Джині є незначним [21]. При цьому на сьогодні Китай – єдина у світі країна, що прогресувала від "країни низького людського розвитку" в 1990 році до "країни високого людського розвитку" у 2018 р. [22].

Очевидно, що у третьому тисячолітті егалітарна земельна реформа в КНР виконала свої соціально-економічні функції й у сучасних умовах потребує подальшого удосконалення, оскільки з роками в системі земельних відносин виникло багато серйозних проблем. Найбільш серйозні проблеми сьогодні – дuality структури майнового права на землю, нерівноправне становище системи колективної власності на землю порівняно із системою державної власності (особливо в частині розподілу доходу від капіталізації землі), наявність різних систем управління міською і сільською землями, інтенсивне вилучення сільськогосподарських земель для потреб індустріалізації, урбанізації, модернізації економіки тощо. У період з 2003 р. по 2015 р. понад 11,5 млн га сільськогосподарських угідь було вилучено для несільськогосподарських потреб [23].

Сучасні зміни системи землеволодіння і землекористування розпочаті у 2013–2014 рр. При цьому цільове призначення реформи земельної системи незмінно спрямоване на захист прав та інтересів малих фермерів та гаранту-



вання національної продовольчої безпеки, координації відносин між людиною та землею для впровадження нових інструментів відродження та життєзабезпечення сільських територій. Збереження і зміцнення системи колективної власності на землю в селі залишається базовим принципом організації земельної системи КНР сьогодні та на роки вперед. Основною формою господарювання в аграрному секторі є сімейне господарство селянського двору. «Незважаючи на твердження Китаю про те, що країна вибудовує ринкову економіку, система державного регулювання використання земель не змінюється і ґрунтується на структурі зверху вниз. Застосування цієї системи потребує послідовності місцевого впровадження земельної політики, якої вимагає центральний уряд» [24].

Китай – як основний партнер ФАО – повністю імплементував "Добровільні керівні принципи відповідального регулювання питань володіння та управління земельними, лісовими та рибними ресурсами" (VGGT), які були сформульовані в ході міжурядових переговорів і офіційно затверджені Комітетом ООН зі всесвітньої продовольчої безпеки 11 травня 2012 року. VGGT було перекладено безпосередньо на китайську мову при першій публікації у 2012 році [25]. Також було перекладено допоміжні посібники, включаючи технічний посібник для інвесторів, які працюють на сільськогосподарських землях, і поради, як захистити права власності на землю в договорі про сільськогосподарські інвестиції. Для всіх груп зацікавлених сторін у Китаї було проведено національні семінари, що сприяли підвищенню обізнаності щодо добровільних вказівок та стимулювали дискусії щодо вдосконалення управління. ФАО також співпрацює з Китаєм щодо його прямих інвестицій в Африку [2]. Наразі Китай на правах власності та оренди контролює в Африці понад 3,5 млн га родючих земель. Зацікавленість КНР в українських сільськогосподарських землях очевидна, і без сумніву китайські корпорації активно включаються у процес їх придбання у найближчій перспективі.

#### Висновки

Досвід проведення земельних реформ у країнах з перехідними економіками у ХХ столітті доводить, що основні суперечності при їх запровадженні та подальшому здійсненні виникають у зв'язку зі зміною ролі держави і ринку у цих процесах, які визначають передумови для відповідних зрушень у розподілі доходів, виникненні можливостей для зростання та гарантування базових прав людини усім верствам населення, у тому числі найбільш уразливим.

Два концептуально різні підходи до земельної реформи, які реалізовувалися країнами з перехідними економіками, різняться своїми цільовими установками. Егалітарна реформа основним пріоритетом має швидке зменшення масштабів бідності в сільській місцевості та розвиток здібностей набувачів землі для нарощення їх потенціалу з метою імплементатії у загальносуспільний контекст. Ринково орієнтована земельна реформа ставить за ціль економічну ефективність розподілу ресурсів на ринкових засадах задля забезпечення зростання орієнтованого на експорт сільського господарства. Іншими словами, в центрі



егалітарного підходу – людина, а в центрі ринкового – економіка (безвідносно до справедливості кінцевого розподілу персональних вигод).

Егалітарна земельна реформа зумовлює суттєве скорочення масштабів бідності у сільській місцевості та подолання значної нерівності у показниках добробуту та можливостях селян як численного суспільного прошарку, який потерпає від монетарних та немонетарних факторів консервування бідності. В рамках егалітарної земельної реформи перерозподіл землі розглядається як перерозподіл купівельної спроможності та можливостей для розвитку сільського населення, виступає регулятором, використовуваним державою, з метою усунення збоїв у роботі ринкових механізмів у сільській місцевості, а також забезпечує руйнацію монопольної влади на ринках землі, праці та кредитів.

Ринкова земельна реформа не може керуватися законами вільного ринку, оскільки хоча земля й має ознаки товару, проте не є товаром у його класичному розумінні. Вона не відтворювана, не може бути замінена ніякими іншими засобами виробництва, для забезпечення основного і базового права людини на їжу та воду. Вона просторово обмежена, що в економічному сенсі означає недостатність територій, які характеризуються поєднанням певних властивостей і природних умов, найбільш сприятливих для виробництва продовольства. Просторова обмеженість землі з точки зору вільного обігу означає, що її пропозиція не може бути збільшена навіть в умовах значного зростання цін на землю. Саме тому ринковий обіг земель сільськогосподарського призначення має розглядатися у контексті справедливості розподілу, необхідності підтримки уразливих верств населення, забезпечення високої ефективності використання ресурсів, природи мотивації та соціальних цінностей сільського населення.

Емпіричний доказ важливості основних засад людиноцентричності земельних трансформацій для загальноекономічного розвитку країни демонструє досвід Китайської Народної Республіки. Егалітарний підхід до земельних трансформацій у Китаї довів, що суть земельної реформи не можна зводити до поділу землі на ділянки для передачі її у приватну власність; її кінцева мета полягає у справедливому та реальному розподілі контролю над процесом виробництва.

Завдяки такому підходу економічне диво, що відбулося в Китаї за останні 40 років, перетворило його з бідної аграрної країни, що розвивається, у країну з вищим за середній рівень доходу. Згідно з даними Світового банку [26], у період 1978–2018 рр. рівень зростання ВВП у країні становив 9,5%. Наразі Китай є другою за величиною економікою у світі та найбільшою торговою країною, що має значні галузі імпорту та експорту. Емпіричні дані про економічний курс Китаю засвідчують, що політика розвитку держави повинна ґрунтуватись на контексті конкретної країни, а не орієнтуватись на імпортовану ідеологію, що слугує на користь короткостроковим політичним рішенням та інтересам окремих впливових груп.

Вочевидь Україна, як і значна кількість інших держав, не скористається успішним досвідом Китаю. Досвід України та інших країн з перехідним еконо-



міками, що здійснювали реформи у сфері земельних відносин у XX–XXI столітті, показує, що їх правлячі еліти схильні до підтримки переважно великих сільськогосподарських підприємств та корпоративних структур за типом агрохолдингів (у тому числі іноземних), сформованих у результаті передачі в оренду або продажу великих ділянок землі, що помилково вважаються потужними інвесторами у піднесення сільського господарства. Практика доводить, що саме дрібні фермерські господарства, за умови їх належного стимулювання та підтримки з боку уряду, здатні взяти активну участь у забезпеченні досягнення цілей сталого людського розвитку.

У сільській місцевості земля виконує перш за все соціально-економічну функцію, оскільки тут вона є основним фактором виробництва, джерелом зайнятості та "сховищем" особистого багатства. У XXI столітті земля перетворилася на "сховище" особистого багатства та визначення соціального статусу не тільки для селян, а й інших громадян, особливо тієї частини, яка накопичила значні фінансові активи. Саме тому в умовах сучасних фінансових, екологічних та кліматичних криз і невизначеностей суспільствам активно нав'язується псевдонаукова концепція ставлення до ринку землі, як будь-якого іншого товарного ринку – приміром, добрив, мобільних телефонів, житла тощо, і що земля – це товар, який може вільно купуватися і продаватися на ринку на відкритих торгах, і це сприятиме нарощенню економічної могутності країни. Такий шлях земельних реформ неминуче призведе суспільство до ще більшої поляризації доходів, порушення базових прав людини, а отже – соціальних протистоянь та значних суспільних потрясінь.

#### *Список використаних джерел*

1. Anseeuw Ward & Baldinelli Giulia Maria. Land inequality at the heart of unequal societies. Research findings from the land inequality initiative. Synthesis Report. 2020. 76 p. URL: <https://oi-files-d8-prod.s3.eu-west-2.amazonaws.com/s3fs-public/2020-11/uneven-ground-land-inequality-unequal-societies.pdf>
2. Naywar, D., Hua, Xiaobo. China - Context and Land Governance. URL: <https://landportal.org/book/countries/china-context-and-land-governance>
3. FAO country presentation: China. URL: <http://www.fao.org/countryprofiles/index/ru/?iso3=CHN>
4. Бони Л.Д. Система государственного управления землей для строительных целей в Китае. *Электронные издания Института Дальнего Востока РАН*. 2015. URL: <http://www.ifes-ras.ru/publications/online/1593-boni-ld-sistema-gosudarstvennogo-upravlenie-zemlej-dlya-stroitelnyx-czelej-v-kitae>
5. Rapid Growth of Selected Asian Economies: Lessons and Implications for Agriculture and Food Security: Synthesis Report / FAO. 2006. P. 3. URL: <http://www.fao.org/3/ag087e/AG087E00.htm>
6. Tong Sarah Y. & Chen Gang China's land policy reform: an update. *EAI Background Brief*. 2008. No. 419. URL: <https://research.nus.edu.sg/eai/wp-content/uploads/sites/2/2017/11/BB419.pdf>





7. Егалітаризм / Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%95%D0%B3%D0%B0%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B0%D1%80%D0%B8%D0%B7%D0%BC>
8. Riad El-Ghonemy M. The Political Economy of Market-Based Land Reform. *The United Nations Research Institute for Social Development (UNRISD) Discussion Papers*. 1999. URL: <https://www.unrisd.org/80256B3C005BCCF9/> ([http://AuxPages/2A46FA2650AEB89180256B66003F08AF/\\$file/DP104.pdf](http://AuxPages/2A46FA2650AEB89180256B66003F08AF/$file/DP104.pdf))
9. Yang Zhou, Xunhuan Li; Yansui Liu Rural land system reforms in China: History, issues, measures and prospects. *Land Use Policy*. 2019. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2019.104330>
10. Макарова Е.П., Чжу Цинь Янь. Земельная реформа в Китае. *Вестник РУДН, серия Агрономия и животноводство*. 2010. № 4. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/zemel'naya-reforma-v-kitae/viewer>
11. Agricultural Policy Reform in China. Policy Brief / OECD. 2005. P. 3. URL: <https://www.oecd.org/china/oecdreviewofagriculturalpolicies-china.htm>
12. Spielman David and Pandya-Lorch Rajul Highlights from Millions Fed: Proven Successes in Agricultural Development. 2009. P. 13–14. URL: <http://ebrary.ifpri.org/utils/getfile/collection/p15738coll2/id/23043/filename/23044.pdf>
13. Богиня Д.П., Волинський Г.С.. Соціально-економічні перетворення в Китаї на рубежі ХХ–ХХІ століть. *Історія народного господарства та економічної думки України*. 2009. Част. 2. 300 с. URL: <http://www.info-library.com.ua/books-text-10892.html>
14. Лазарчук М.О. Соціально-економічні реформи в Китаї: генезис та чинники. *Вісник МСУ. Економічні науки*. 2013. Т. 16. № 1–2. С. 117–124.
15. Shenggen Fan et al. Growth, Inequality and Poverty in Rural China: The Role of Public Investments. IFPRI Research Report. 2002. 72 p. URL: <http://ebrary.ifpri.org/utils/getfile/collection/p15738coll2/id/87927/filename/87928.pdf>
16. Laborde David, Lallemand Tess, McDougal Kieran, Smaller Carin and Fousseini Traore. Transforming Agriculture in Africa & Asia: What are the policy priorities? *IISD&IFPRI Report*. September 2019. 32 p. URL: <https://www.iisd.org/system/files/publications/transforming-agriculture-africa-asia.pdf>
17. Curtis Mark. Country Successes in Reducing Hunger: How they did it, and why other donors and governments should change policy / Curtis Research. 2011. URL: <https://curtisresearch.org/wp-content/uploads/Country-Successes.November.2011.pdf>
18. The State of Food Insecurity in the World. Eradicating world hunger – taking stock ten years after the World Food Summit / FAO. 2006. P. 16. URL: <http://www.fao.org/3/a-a0750e.pdf>
19. Ravallion Martin. Are There Lessons for Africa from China's Success against Poverty? *Policy Research Working Paper*. 2008. 29 p. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/6465/wps4463.pdf?sequence=1&isAllowed=y>; <https://doi.org/10.1596/1813-9450-4463>
20. Українець Л.А. Економічна експансія Китайської народної республіки в країни, що розвиваються: автореф. дисертації на здобуття наук. ступеня д-ра екон.



наук, спеціальність 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні відносини. 2019. 40 с. URL: [https://shron1.chtyvo.org.ua/Ukrainets\\_Liliia/Ekonomichna\\_ekspansiiia\\_Kytaiskoi\\_Narodnoi\\_Respubliky\\_u\\_krainy\\_scho\\_rozvyvva\\_iutsia.pdf](https://shron1.chtyvo.org.ua/Ukrainets_Liliia/Ekonomichna_ekspansiiia_Kytaiskoi_Narodnoi_Respubliky_u_krainy_scho_rozvyvva_iutsia.pdf)

21. Синь Ли, Попова Л.В. Реформы в Китае: проблемы и дискуссии. *Вестник Санкт-Петербургского университета*. 2007. Сер. 5. Вып. 1. URL: <http://worldec.ru/content/Vestnik/2007%20%E2%84%96%201%20%D0%9F%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D0%B0.pdf>

22. National Human Development Report Special Edition 2019. China. URL: [https://www.cn.undp.org/content/china/en/home/library/human\\_development/national-human-development-report-special-edition.html](https://www.cn.undp.org/content/china/en/home/library/human_development/national-human-development-report-special-edition.html)

23. A Journey into Land Issues in China. 2020. URL: <https://landportal.org/news/2020/12/journey-land-issues-china>

24. Haoying Han, Shih-Kung Lai. National Land Use Management in China: An Analytical Framework. *Journal of Urban Management*. 2012. Vol. 1. Is. 1. P. 3–38. URL: [https://www.researchgate.net/publication/324576230\\_National\\_Land\\_Use\\_Management\\_in\\_China\\_An\\_Analytical\\_Framework](https://www.researchgate.net/publication/324576230_National_Land_Use_Management_in_China_An_Analytical_Framework); [https://doi.org/10.1016/S2226-5856\(18\)30052-9](https://doi.org/10.1016/S2226-5856(18)30052-9)

25. Voluntary Guidelines on the Responsible Governance of Tenure of Land, Fisheries and Forests in the Context of National Food Security (Chinese version) / Food and Agriculture Organization of the United Nations. 2012. URL: <https://landportal.org/library/resources/isbn-978-92-5-507277-2/voluntary-guidelines-responsible-governance-tenure-land>

26. World Bank Open Data. The World Bank: Working for a World Free of Poverty. 2020. URL: <https://data.worldbank.org/>

Надійшла до редакції 15.02.2021 р.

Прорецензовано 15.03.2021 р.

Підписано до друку 10.04.2021 р.

**Olena Borodina<sup>6</sup>**

## EGALITARIAN AND MARKET LAND REFORMS IN THE CONTEXT OF BASIC HUMAN RIGHTS AND PUBLIC WELFARE

*Based on the generalization and analysis of modern scientific and applied approaches and real results of land transformations in the last century in transition economies, the article reveals the essence of the nature of market and egalitarian land reforms, as well as their goals and general economic results. Egalitarian reform has as its main*

<sup>6</sup> **Borodina, Olena Mykolaivna** – Doctor of Sciences (Economics)\ Professor, Corresponding Member, NAS of Ukraine, SI "Institute for economics and forecasting NAS of Ukraine" (26, Panas Myrnoho St, Kyiv, 01011, Ukraine), ORCID 0000-0002-9937-5907, e-mail: [olena.borodina@gmail.com](mailto:olena.borodina@gmail.com)



*priority a rapid reduction of rural poverty and development of the new landowners' skills to build their potential for its implementation in the general societal context.*

*Market-oriented land reform aims at economic efficiency of the market based allocation of resources to ensure the growth of export-oriented agricultural production. Egalitarian land reform focuses on human and the realization of his or her basic rights, while market land reform focuses on the economy.*

*Empirical data on land reforms in China show that their egalitarian nature was based on the creation of a society with equal opportunities of its members in the management of and access to land resources and material benefits obtained from them, and on ensuring a wide spread of the benefits from rural growth in society as a whole. Currently, China is the only country in the world that progressed from a "country of low human development" in 1990 to a "country of high human development" in 2018.*

*The author proves that the purpose of land reform cannot be primitivized to a simple division of land into plots for transfer to private ownership based on free market turnover. Guaranteeing basic human rights and achieving public welfare from a land reform are achieved not only via obtaining land in private ownership, but also via supporting these acts with a fair distribution of control over the production process. Imposing on society a pseudo-scientific concept that land is a commodity that, like an apartment, mobile phone or bag of feed, can be freely bought and sold on market at open auctions, which will consolidate the country's economic power would inevitably lead to even greater income polarization, violation of basic human rights and, consequently, to social confrontations and significant social upheavals<sup>7</sup>.*

**Keywords:** *egalitarian land reform, market land reform, land as a common good, land as a commodity, public welfare, basic human rights, control over production*

### **References**

1. Anseeuw, Ward & Baldinelli, Giulia Maria (2020). Land inequality at the heart of unequal societies. Research findings from the land inequality initiative. Synthesis Report. 76 p. Retrieved from <https://oi-files-d8-prod.s3.eu-west-2.amazonaws.com/s3fs-public/2020-11/uneven-ground-land-inequality-unequal-societies.pdf>
2. Haywar, D., Hua, Xiaobo. China - Context and Land Governance. Retrieved from <https://landportal.org/book/countries/china-context-and-land-governance>

---

<sup>7</sup> The publication was prepared within research project on "Spatial justice in land use for sustainable development of rural areas" (State Registration No 0121U108142).



3. FAO country presentation: China. Retrieved from <http://www.fao.org/country-profiles/index/ru/?iso3=CHN>
4. Bony, L.D. State administration system of land for construction purposes in China (2015). *Electronic publications of Institute of Far East RAS*. Retrieved from <http://www.ifes-ras.ru/publications/online/1593-boni-ld-sistema-gosudarstvennogo-upravlenie-zemlej-dlya-stroitelnyx-czelej-v-kitae> [in Russian].
5. FAO (2006). Rapid Growth of Selected Asian Economies: Lessons and Implications for Agriculture and Food Security: Synthesis Report. Retrieved from <http://www.fao.org/3/ag087e/AG087E00.htm>
6. Tong, Sarah Y. & Chen, Gang (2008). China's land policy reform: an update. *EAI Background Brief*, 419. Retrieved from <https://research.nus.edu.sg/eai/wp-content/uploads/sites/2/2017/11/BB419.pdf>
7. Wikipedia. Egalitarianism. Retrieved from <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%95%D0%B3%D0%B0%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B0%D1%80%D0%B8%D0%B7%D0%BC> [in Ukrainian].
8. Riad, El-Ghonemy M. (1999). The Political Economy of Market-Based Land Reform. *The United Nations Research Institute for Social Development (UNRISD) Discussion Papers*. Retrieved from [https://www.unrisd.org/80256B3C005BCCF9/\(httpAuxPages\)/2A46FA2650AEB89180256B66003F08AF/\\$file/DP104.pdf](https://www.unrisd.org/80256B3C005BCCF9/(httpAuxPages)/2A46FA2650AEB89180256B66003F08AF/$file/DP104.pdf)
9. Yang, Zhou, Xunhuan, Li; Yansui, Liu (2019). Rural land system reforms in China: History, issues, measures and prospects. *Land Use Policy*. Retrieved from [https://www.researchgate.net/publication/337383162\\_Rural\\_land\\_system\\_reforms\\_in\\_China\\_History\\_issues\\_measures\\_and\\_prospects](https://www.researchgate.net/publication/337383162_Rural_land_system_reforms_in_China_History_issues_measures_and_prospects);  
<https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2019.104330>
10. Makarova, E.P., Chzhu, Tsin' Yan (2010). Land reform in China. *Vestnik RUDN, seriya Agronomiya i zhivotnovodstvo – Bulletin RUDN, Series Agronomy and Animal husbandry*, 4. Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/n/ze-melnaya-reforma-v-kitae/viewer> [in Russian].
11. OECD (2005). Agricultural Policy Reform in China. Policy Brief. Retrieved from <https://www.oecd.org/china/oecdreviewofagriculturalpolicies-china.htm>
12. Spielman, David and Pandya-Lorch, Rajul (2009). Highlights from Millions Fed: Proven Successes in Agricultural Development. Retrieved from <http://ebrary.ifpri.org/utils/getfile/collection/p15738coll2/id/23043/filename/23044.pdf>
13. Bohynia, D.P., Volyns'kyj, H.S. (2009). Socio-economic transformations in China at the turn of the XX-XXI centuries. *Īstor. nar. gospod. ekon. dumki Ukr. – History of economics and economic thought of Ukraine*, 2. Retrieved from <http://www.info-library.com.ua/books-text-10892.html> [in Ukrainian].
14. Lazarchuk, M.O. (2013). Socio-economic reforms in China: genesis and factors. *Visnyk MSU. Ekonomichni nauky – Bulletin of the MSU. Economic sciences*, 16: 1-2, 117-124 [in Ukrainian].



15. Shenggen, Fan et al (2002). Growth, Inequality and Poverty in Rural China: The Role of Public Investments. *IFPRI Research Report*. 72 p. Retrieved from <http://ebrary.ifpri.org/utils/getfile/collection/p15738coll2/id/87927/filename/87928.pdf>
16. Laborde, David, Lallemand, Tess, McDougal, Kieran, Smaller, Carin and Fouseini, Traore (2019, September). Transforming Agriculture in Africa & Asia: What are the policy priorities? IISD&IFPRI Report. Retrieved from <https://www.iisd.org/system/files/publications/transforming-agriculture-africa-asia.pdf>
17. Curtis, Mark (2011). Country Successes in Reducing Hunger: How they did it, and why other donors and governments should change policy. Curtis Research. Retrieved from <https://curtisresearch.org/wp-content/uploads/Country-Successes.November.2011.pdf>
18. FAO (2006). The State of Food Insecurity in the World. Eradicating world hunger - taking stock ten years after the World Food Summit. Retrieved from <http://www.fao.org/3/a-a0750e.pdf>
19. Ravallion, Martin (2008). Are There Lessons for Africa from China's Success against Poverty? *Policy Research Working Paper*. Retrieved from <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/6465/wps4463.pdf?sequence=1&isAllowed=y>; <https://doi.org/10.1596/1813-9450-4463>
20. Ukrainets', L.A. (2019). Economic expansion of the People's Republic of China to developing countries. Thesis for a Doctor of Economics, specialty 08.00.02 - World Economy and International Economic Relations. Retrieved from [https://shron1.chtyvo.org.ua/Ukrainets\\_Liliia/Ekonomichna\\_ekspansiiia\\_Kytai-skoi\\_Narodnoi\\_Respubliky\\_u\\_krainy\\_scho\\_rozvyva\\_iutsia.pdf](https://shron1.chtyvo.org.ua/Ukrainets_Liliia/Ekonomichna_ekspansiiia_Kytai-skoi_Narodnoi_Respubliky_u_krainy_scho_rozvyva_iutsia.pdf) [in Ukrainian].
21. Sin, Li, Popova, L.V. (2007). Reforms in China: Problems and Discussions. *Vestnik Sankt-Peterburgskogo universiteta – Bulletin of St. Petersburg University*, 5: 1. Retrieved from <http://worldec.ru/content/Vestnik/2007%20E2%84%96%201%20D0%9F%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D0%B0.pdf> [in Russian].
22. National Human Development Report Special Edition 2019. China. Retrieved from [https://www.cn.undp.org/content/china/en/home/library/human\\_development/national-human-development-report-special-edition.html](https://www.cn.undp.org/content/china/en/home/library/human_development/national-human-development-report-special-edition.html)
23. A Journey into Land Issues in China (2020). Retrieved from <https://landportal.org/news/2020/12/journey-land-issues-china>
24. Haoying, Han, Shih-Kung, Lai (2012). National Land Use Management in China: An Analytical Framework. *Journal of Urban Management*, 1: 1, 3-38. Retrieved from [https://www.researchgate.net/publication/324576230\\_National\\_Land\\_Use\\_Management\\_in\\_China\\_An\\_Analytical\\_Framework](https://www.researchgate.net/publication/324576230_National_Land_Use_Management_in_China_An_Analytical_Framework); [https://doi.org/10.1016/S2226-5856\(18\)30052-9](https://doi.org/10.1016/S2226-5856(18)30052-9)



25. FAO (2012). Voluntary Guidelines on the Responsible Governance of Tenure of Land, Fisheries and Forests in the Context of National Food Security (Chinese version) / Food and Agriculture Organization of the United Nations. Retrieved from <https://landportal.org/library/resources/isbn-978-92-5-507277-2/voluntary-guidelines-responsible-governance-tenure-land>
26. World Bank (2020). World Bank Open Data. The World Bank: Working for a World Free of Poverty. Retrieved from <https://data.worldbank.org/>